

ОД СВЕТОГ РАТА ДО ЛЕГАЛНОГ МИРА – РАЗМИШЉАЊА О БЕЗБЕДНОСПОЛИТИЧКОЈ ПАРАДИГМИ У 21. ВЕКУ*

Dieter Baumann

Доктрина о праведном рату доживљава своју ренесансу управо као реакција на фундаменталистичко схватање о светом рату. Постоје ли у 21. веку уопште праведни ратови или би се, можда, пре требало говорити о легалним ратовима? С тим у вези поставља се следеће питање: да ли појам „рат“ обухвата актуелне феномене насиља за које међународна заједница, помоћу својих безбедносних инструмената, мора да нађе решење?

У актуелној безбедносполитичкој дискусији мора се у потпуности извршити промена парадигме: прећи са питања о праведном рату и политици силе и сукобљавања на питања о легалном миру и политици приближавања и разумевања. Унутар једног тако уређеног безбедносполитичког концепта војске су средство (међу)народног спровођења права у (мулти)националном безбедносном савезу.

Овај текст је превод изворног текста који је публикован у часопису *Military Power Revue der Schweizer Armee Nr. 3/2009*.

Кључне речи: *рат, свети рат, мир, међународно право.*

Увод

Већ дуго се чинило да би се са развојем међународног права доктрина о праведном рату могла гурнути у страну и да би се даље расправе о легитимној примени војне силе могле водити у оквирима правнофилозофских и правноетичких дискусија. То је био само привид. Уследиле су најмање три ренесансне доктрине о праведном рату.¹ Прва по реду била је у

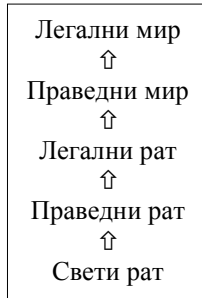
* Текст „*Vom heiligen Krieg zum rechtmässigen Frieden*“, који је написао Дитер Бауман (*Dieter Baumann*), dieter_baumann@hotmail.com, са немачког језика превео је мр Здравко Зељковић, пуковник у пензији.

¹ В. Mieth, D. Aquino, М. P. (Red.), *Die Rückkehr das gerechten Krieges: Concilium 37 (2002/2)*; Rengger, N., *On the just war tradition in the twenty-first century: International Affairs 78 (2002/2), 353–362.*

оквиру деколонизације и њеним ратовима за независност и ратовима који су из тога проистекли; друга са тзв. „хуманитарним интервенцијама“ после распада биполарног светског поретка, а трећа доктрина у контексту „рата против тероризма“. Као последица терористичког акта 11. септембра (2001. год.) дошло је, после објављивања Манифеста 60 личности из Сједињених Америчких Држава „За шта се боримо?“, до дебате између америчких и европских експерата о правној утемељености употребе војне силе.²

Тежиште аргументације америчке стране било је на категорији праведног рата, док је европска страна указивала на значај и нужност даљег развоја међународног права. Пут од доктрине о праведном рату ка доктрини о праведном миру са међународним правним поретком била је њихова гранична линија аргументације.³

У првом и другом делу чланка, у главним цртама, описује се развој доктрине од светог рата ка доктрини о легалном миру у западнохришћанској традицији и промене парадигме које из тога проистичу, а у трећем делу извлаче се закључци и указује на консеквенце за политику безбедности и даљи развој армија у 21. веку.

Од светог рата ка легалном миру

Од светог рата ка легалном вођењу рата

*Свети рат*⁴

Готово све религије и културе познају појам „светих“ ратова. Они служе насилном спровођењу и ширењу сопственог веровања или политике силе засноване на одређеној религији. Свети ратови су довођени или се доводе у везу са

² Beestermöller, G., Haspel, M., Trittmann, U, (Hrsg.) „What we're fighting for...“, Stuttgart 2006.

³ Baumann D., Militäretik (Fn. 1), 329–333.

⁴ Schreiner, K. (Hrsg.), Heilige Kriege (Fn. 1); Dietrich, W./Link, Ch., Die dunklen Seiten Gottes, Band 1, 4. Auflage, Neukirchener 2002; Knauf, E.A. Die Umwelt des Alten Testaments, Stuttgart 1994., 258–260; Отто, Е., Krieg und Frieden in der Hebräischen Bibel und im Alten Orient, Stuttgart, 1999; Weippert, M., „Heiliger Krieg“ in Israel und Assyrien: ZAW 84 (1972) 460–493.

вољом одређеног бога или божанствима, па је самим тим њихово вођење оправдано. У тим ратовима војсковође виде себе као опуномоћнике или чак заменике Бога или богова, што их у њиховом деловању и са њиховог становишта чини легитимним и светим. После секуларизације, новонастале идеологије у успону преузимају улогу религија. „Свети“ ратови постају „идеолошки“, а основни механизми величања силе остали су исти. Насиље је у таквим ратовима било и остало не само нужно зло, да би противправну силу зауставило, већ много више – оно се религиозно или идеолошки уздигло и позитивно вредновало.

У тим сукобима противници су сопственим борцима и народу представљани као морално и вредносно инфериорни, па, стога, могу бити третирани као „варвари“ или „гамад“ против којих је потребно борити се. Отуда ратови који садрже или који су прокламовани као израз воље одређеног божанства или идеологије, увек имају тенденцију да прерасту у тотални рат. Ако би се и накнадно порази видели као израз божије воље – Бог употребљава стране армије за кажњавање сопствене заједнице – дошло би до самоурушавања система. И победа и пораз се разумеју као покоривање несхватљивој Божијој вољи или светом духу, који је признат и у кога се верује. Здравом логици такви ратови су несхватљиви.⁵

Праведни рат

Хришћански развој

Новозаветном традицијом⁶ сачувано позивање на одрицање од употребе силе и на љубав према непријатељу радикално су довела у питање тада владајуће представе о употреби силе. Хришћани се одликују својим уверењима о одсуству употребе силе, које се протеже чак до љубави према непријатељу. Те теме се нису односиле на експлицитну примену војне силе, јер су првобитни хришћани само маргинално могли и хтели да учествују у државном насиљу. Прастаре хришћанске заједнице, додуше, прихватају највећим делом Римско царство са његовим институцијама, дистанцирајући се од очекиваног скорашњег повратка Христа. С почетком распада Царства и изостанком повратка Христа, видела се напетост унутар хришћанских заједница уз позив да дају свој допринос у заштити и функционисању заједништва. Затегнутост између новозаветног одрицања од употребе силе и примене силе у оквиру надлежности државе остало је и после тзв. константинског преврата на почетку четвртог века, када је хришћанство постало државна религија. Тог је била свесна већина хришћанских теолога. Исто тако, и Стари завет је

⁵ Schreiner, K., (Hrsg.), a. a. O. (Fn.1).

⁶ Lienemann, W. Frieden (Fn.1) 26-40; Baumann, D., Ist Gott ein Krieger? (Fn.1); Legitime Gewaltanwendung? (Fn.1).

знао за ратове у име Бога. Већина теолога је покушала да се суочи с напетом разликовања „за мене“ или „за друге“. И сам Христ је претрпео више неправди и насиља које се нису могле никаквом силом бранити. У својој друштвеној улози (као војник, полицајац, итд.) ипак се морала употребити сила у нужди, како би се одбранили и заштитили ближњи и заједница. Као одговор на то развила се и унапређивала доктрина о праведном рату (*Bellum iustum*).

Филозофски корени доктрине⁷

Питањем, да ли може да постоји праведан рат, бавили су се већ прехришћански филозофи. Код њих се, такође, осећао вишеструко критичан и ограничавајући импулс за употребу силе. Праведан рат је, у основи, реакција на кршење мира са циљем да се мир поново успостави. Већ је Платон (427–347 пре. н. е.) то аргументовао – не употребивши тај термин – да су само одбрамбени ратови и ратови пружања помоћи, са етичког становишта допуштени.⁸

У грчкој филозофији се термин „праведни рат“ појављује са Аристотелом (384–322. пре. н. е.), али тесно повезан и под утицајем његове слике о варварима. Он их је поредио са животињама, које морају да се држе у покорности.⁹

Космополитски усмерен стоицизам, а пре свега и посебно том правцу блиско становиште римског филозофа Цицерона (106–43 пре. н. е.), утемељио је начин аргументације који је утицао на њих, да би га, на крају, прихватили хришћански црквени оци.

Под праведним ратовањем (*jus ad bellum*) Цицерон је подразумевао самоодбрану, освету за претрпљену неправду, оданост према савезницима, као и легално проглашење рата.¹⁰

Класични критеријуми¹¹

Са настанком доктрине о праведном рату одиграла се важна промена у начину мишљења. У тој доктрини ратови нису више приказивани *per se* као добри већ је употреба силе приказивана и са свим својим негативностима. Доктрина је била усмерена ка томе да се образложења за рат везују за проверљиве критеријуме,

⁷ Baumann, D. *Militäretik* (Fn. 1) 224–228.

⁸ Leges 626a–628e; Respublica 469a–471c; Merker, B., *Die Theorie des gerechten Krieges und das Problem der Rechtfertigung von Gewalt sowie Kleemeier, U., Krieg, Recht, Gerechtigkeit: D. Janssen, M. Quante (Hrsg.) Gerechter Krieg* (Fn. 1).

⁹ *Politica* 1, 8, 11256b, 6, 14, 1333a; *Ethica Nicomachea* 7, 1, 1145a15; 1177b6; 1256b25; Kleemeier, U., a. a. O. (Fn. 9) 12f.; Baumann, D., *Militäretik* (Fn.1) 224f.

¹⁰ *De officiis* 1, 34–40; 107–115; Herzig, H., *Ciceros Konzept des bellum iustum: Ch. Hesse et al. (Hrsg.) Personen der Geschichte Geschichten der Personen*, Basel 2003, 393–401 Kleemeier, U., a. a. O. (Fn.9) 12 f.

¹¹ Baumann, D., *Legitime Gewaltanwendung?* (Fn.1); Riklin, A., *Gerechter Krieg?: H. Küng, D. Senghaas (Hrsg.), Friedenspolitik, München 2003, 279–287.*

као и да буду подређени миру и праву. Ратови не смеју више да се воде ради пљачке, осветољубивости, превласти или из личних страсти, већ искључиво за заштиту мира и правног поретка. Ратове зато треба ограничавати и политичким деловањем доводити до примарног захтева, а то је одустајање од употребе силе.

У средњем веку доктрине о рату су систематизоване, пре свега, уз осврт на учење св. Аугустина (354–430) и Томе Аквинског (1225–1274), као и на различитим изворима у претхришћанском времену. Класични критеријуми, који су се при томе издвојили, у дискусијама се користе све више и данас. То су:

1. Легитимна власт (*auctoritas principis*): само једна легитимна власт сме да води рат.

2. Праведан разлог (*recta intentio*): за вођење рата мора да постоји праведан разлог, дакле да у њему лежи учињена неправда.

3. Поштене намере (*recta intentio*): рат се мора водити са поштеним намерама, са циљем да се обновљени мировни поредак учврсти (*finis pax*).

4. Сразмерност (*debitus modus*): из овог разлога ратно насиље мора да буде сразмерно и са основаним изгледима за успех.

5. Последње средство (*ultima ratio*): отклањање неправде не може се постићи ниједним другим средством до ратом.

6. Права у рату (*ius in bello*): у рату нису дозвољени сви поступци и средства; циљ не оправдава средство.¹²

Ти критеријуми се налазе готово свуда где се критички размишља о ратном насиљу. Унутрашњи садржај критеријума је тесно повезан са владајућом сликом света, човека и друштвеног схватања правде. Тако је у хришћанској традицији питање о праведним разлозима за рат повезано са правом и религијом, па према томе и употреба силе према иноврницима. Критеријуми омогућавају да се крсташки ратови оправдају, а они су у то време сматрани праведним ратовима (*bellum iustissimum*) и веома се приближили светим ратовима.¹³

Легалност вођења рата

Развој¹⁴

Конзистентна примена доктрине о праведном рату има за претпоставку надређени правни поредак, који је за све учеснике обавезујући, а кога спроводи извршна власт. На питања о легитимности власти или правичности раз-

¹² Huber, W., Reuter, H.-R., Friedensethik, Stuttgart 1990, 64f; Lienemann, W., Gibt es gerechte Krieg?: S. Zwahlen, W. Lienemann (Hrsg.), Kollektive Gewalt, Bern 2006, 73 f.

¹³ Beestermöller, G., Thomas von Aquin: Die Idee des „gerechten Krieges“ als Friedensethik?: Th. Bruha, S. Heselhaus, T. Marauhn (Hrsg.), Legalität, Legitimität und Moral, Tübingen, 2008, 25–42.

¹⁴ Steiger, H., Ius Belli in der Völkerrechtsgeschichte.: Th. Bruha; S. Heselhaus, T. Marauhn (Hrsg.) a. a. O. (Fn. 14) 59–98; Kleemeier, U., a. a. O. (Fn. 9) 16–20; Lienemann, W. Frieden (Fn.1) 38–40; Engelhardt, P. Die Lehre vom „gerechten Krieg“ in der vorreformatorischen und katholischen Tradition, R. Steinweg (Red) a. a. O. (Fn.1) 72–124, Baumann; D. Militäretik (Fn.1) 319–329 (mit Literatur).

лога за вођење рата све теже се могу дати одговори у контексту крсташких ратова у разрачунавању са другим верницима, с једне стране, и колонијализма нехришћанских народа Америке, на другој страни, као и верских ратова унутар хришћанског света на трећој страни. Ратови су све мање могли бити схватани као легални правни акти, у којима су једни наспрам других стајали противници као судије и кажњеници. Тако је најпре у касној схоластици настало схватање да са обе стране субјективно и објективно могу постојати праведни ратови (*bellum iustum ex utraque parte*), самим тим и праведни противници (*iusti hostes*). Таквим схватањем теолошка и етичка питања легитимитета војног насиља су додатно „разводњена“, што је довело до све већег игнорисања етичких аспеката и детеологизације питања рата. Коначно су тиме обесмишљена питања о праведним и легалним разлозима за рат и стављена су у надлежност владара. Та тенденција била је изражена, посебно после Вестфалског мира. Као консеквенца тога, у једном од првих корака – пре свега у вези са колонијализацијом – дошло је до различитих дефиниција разлога за рат и начина вођења рата. Разлика је направљена између „цивилизованих“ држава (Европа и Америка), „полуцивилизованих“ држава и „нецивилизованих“ народа („природних држава“, „дивљих и полудивљих“).¹⁵

У другом кораку такав развој довео је до квази слободног права за вођење рата преко суверености владара (*liberum ius ad bellum*). Рат је посматран као легитимно средство политике, поред свих других и са настанком територијалних држава стављен је у функцију суверених држава. Размишљања о сврсисходности рата, макијавелистички резон о државном разлогу и поново пробуђено уздизање рата у облику милитаризма и ратоборности разорило је „кочеће“ дејство некадашње доктрине о праведном рату и поново их довело у опасну близину светог рата за „Бога и отаџбину“.

Међународно хуманитарно право¹⁶

Као последица развоја права на слободно вођење рата развила су се и усавршила правила за вођење рата (*ius in bello*), која важе и данас. Даљи развој правила међународног ратног права одвијао се најчешће под утицајем и након страшних ратних догађања и развоја наоружања. Тако је један од оснивача класичног међународног права Хуго Гроциус (1583–1645) развио своје идеје на искуствима тридесетогодишњег рата, покрет Црвеног крста Хенрија Дунанта (1828–1910) настао је под утиском битке код Солферина (1859), Либеров кодекс (1863) у вези са сецесионистичким ратом у Америци, изјава из Ст. Петерберга (1868) узрокована експлозивним средствима са језивим повредама, Хашко правило о рату на копну (1907) са освртом на тадашњу трку у наоружању у Европи,

¹⁵ Steiger, H. a., a. O. (Fn. 15) 80–95.

¹⁶ Gasser, H.-P., Humanitäres Völkerrecht, Zürich 2008.

Женевска конвенција 1949. после Другог светског рата и прва два додатна протокола (1977) у условима хладног рата као и проблематике деколонизације.

Победа, али и проблематика међународног ратног права, била је веза између држава које су водиле рат и војника као њихових репрезентата. Војници су били схваћени као оруђа својих држава. Они нису криви за политику коју би требало да спроведу уз претњу оружјем. Због тога, као и на основу аналогних размишљања, нпр. војнике који нису способни да се боре требало би заштитити, са заробљеним војницима треба да се поступа човечно, после завршетка рата пуштају се на слободу, а цивилно становништво би требало поштедети кад год је то могуће. Проблематично у том ставу јесте да побуњеници, герилци или партизани (такозвани ратници у немеђународним конфликтима) нису потпадали под „*ius in bello*“. Та проблематика се додатно заоштрава са настанком такозваних међународних, али не и (међу)државних конфликта, и у новије време са питањима везаним за положај бораца у „рату против тероризма“ и уз ограду од терориста.¹⁷

На то је реаговао и Римски статут Међународног кривичног суда са веома исцрпном листом ратних злочина у најразличитијим облицима конфликта. Државе, које су ратификовале Римски статут, располажу данас добром правном базом која регулише шта јесте а шта није дозвољено у употреби војне силе. Преко одредби обичајног права, норме Римског статута се преносе и на државе, које га још нису ратификовале. Тако су наведени минимални услови на које сваки „борац“ или „противник“ има право, али које се, с друге стране, морају респектовати.¹⁸

Стални и *ad hoc* међународни кривични судови указују на то да међународна заједница није више вољна да олако прелази преко ратних злочина (на жалост, још увек не у свим конфликтима).

Најважнију основу међународног хуманитарног права данас чини Хашко правило о копненом рату, Женевска конвенција са своја три додатна протокола, као и чланови 5–8 Римског статута Међународног кривичног суда. Његових пет основних принципа су:

- принцип човечности,
- принцип разликовања,
- принцип ограничавања,
- принцип сразмерности, као и
- принцип војне нужности.

Међународно хуманитарно право, засновано на наведеним додатним правилима примене и понашања, ограничавају легалну примену силе прима врсти и месту примене, како би тих пет основних принципа међународног права одговарало конкретном угроженом окружењу. Они треба да осигурају

¹⁷ Gasser, H.-P. a.a. O. (Fn. 17), 57–70.

¹⁸ Werle, G., *Völkerstrafrecht*, Tübingen 2003.

гурају да ће војници за извршавање наређења применити само потребну силу. Такав развој указује на то да се војна сила све више схвата као мера нужне одбране или помоћи у невољи и стално мора да буде сразмерна.¹⁹

Побољшавање и „прочишћавање“ међународног хуманитарног права такође је важно. Оно дефинише норме, којих се стране морају придржавати независно од питања везаних за оправданост ратова, и за чије повреде ће касније сносити или би могли сносити одговорност. Истовремено ни дискусија о праву на рат не јењава.

Од стављања рата ван закона ка праведном миру

Забрана рата

Стављање рата ван закона

Са развојем међународног ратног права дошло је истовремено до „разводњавања“ и поделе по питању права на рат – дошло је до покушаја неке врсте „неговања“ рата. Ипак, у вези са индустријализацијом и „*levee en masse*“ „неговани“ рат је показао своје ужасне крајности. То су, пре свега, обострана масовна убијања у оба светска рата, која су јасно показала да ратни сукоби, удружени са индустријском производњом наоружања и даљим развојем технологије наоружања, само подстичу динамику, која се тешко или уопште не може контролисати. Због тога је после Првог светског рата дошло до важног (међународноправног) заокрета у односу на питања рата. Са правилима Друштва народа, а пре свега потписивањем Келоговог пакта 1928. године, агресорски рат је стављен ван закона, а повреде основних принципа још увек нису или су веома благо санкционисане.²⁰

Забрана рата

Повељом Уједињених нација од 1945. године рат је забрањен (*ius contra bellum*). Од тада не постоји ни једно право на вођење рата. Међународно право је направило заокрет ка „међународном мировном праву“ (*D. Senghaas*).

¹⁹ Baumann, D., Soldat und Recht, ASMZ, Nr. 11/2006, 24 f, Schweizer Armee, Rechtliche Grundlagen für das Verhalten im Einsatz (Reglement 51.007, dies. Grundsicherung (Reglement 51.019).

²⁰ Kimminich, O., Der gerechte Krieg im Spiegel des Völkerrechts, in R. Steinweg (Red.), a.a.O. (Fn.1), 206–223; Kleemeier, U., a. a. O (Fn. 9) 22–28.

Основни и најважнији међународноправни принципи јесу: забрана употребе силе у међународним односима, забрана интервенције у сувереним земљама, као и заштита мира, где данас припада и заштити људских права. Међународно право забрањује употребу оружане силе, изузев у индивидуалној и колективној самоодбрани (Повеља УН, члан 51) или на основу одобрења Савета безбедности УН, а на основу очигледних напада, кршења мира или претњи миру (члан 39 и 42). Ипак, постоји и „природно дато“ право на самоодбрану, али само право на нужну самоодбрану док међународна заједница не предузме противмере. Што се тиче консеквенци, Повеља УН те војне мере не означава више као рат већ као војне санкције. То није еуфемизам. Много више долази до изражаја утисак да се ту ради о идеалтипичним полицијско-војним мерама Уједињених нација, који у оквиру међународног права има за циљ успостављање мира.²¹

Класични критеријуми доктрине о праведном рату ушли су у међународни правни поредак. Тиме су теоретски спорна питања о о праведном разлогу и легитимном ауторитету, приликом ратификације Повеље УН, разјашњени. Само Савет безбедности УН има право да у оправданом и образложеним поводом легитимно употреби војну силу.

Критеријуми класичне доктрине не чине више никаква сопствена образложења поред већ оних у међународном праву. Као део доктрине о легитимној употреби војне силе, они данас помажу да се постојеће међународно право критички просуђује и даље развија.

У пракси, пре свих, два фактора спречавају утемељење политике безбедности, која се заснива на међународном праву. С једне стране, државе не верују у ефикасност система колективне безбедности или бар налазе замерке његовој организационој форми. Зато оне, из свог угла гледања, реагују у међудржавној области на још увек постојећу „безбедносну дилему“ са даљим наоружавањем, политиком савезништва, као и на држању класичних армија у складу са старом римском максимумом „Ако желиш мир, припремај рат (*Si vis pacem para bellum*)“.

С друге стране, с обзиром на актуелне опасности и претње, у већини случајева негирају се класични појмови и категорије, као на пример „рат“ или „одбрана земље и савеза“ са њиховим концептима и средствима, а да на њихово место нису ступили појмови и категорије, који би могли адекватније да обухвате данашње појавне облике силе. Дobar пример за то јесу војни походи у „рату“ против тероризма. С једне стране, потребан је прецизан оквир појавног облика силе, као и средства њене примене и, с друге стране, промена парадигми у националној и међународној политици безбедности. Обоје се већ оцртава, на много места, али само у контурама.²²

²¹ Riklin, A. Wertfreiheit, Bellum iustum und der Irakkrieg, in: Archiv des Völkerrechts, Bd. 45(2007), 35-52 ; Baumann, D., Armeeaufträge aus Militäretischer Sicht (Fn.1), 25.

²² Smith, R., The Utility of Force, London, 2006; Münkler, H., Der Wandel des Krieges, Weilerswist 2006; Van Cleveled, M. Gesichter des Krieges, München 2009. Weissbücher zur Sicherheitspolitik.

Праведни мир

Ка промени парадигми у политици безбедности: доктрина о праведном рату се током времена развила у доктрину о праведном миру. При томе се у средиште пажње вратило питање о праведном мировном поретку након примене војне силе (*ius post bellum*) и извршен је утуцај на стратегије војних операција (укључујући и такозване излазне стратегије). Одлучујући корак састоји се у повратку перспективе, која се већ дуже време захтева, али тек мало по мало назире.

Филозоф Имануел Кант (1724–1804) био је један од првих који је у свом делу „О вечном миру“ (1795) перспективу у односу рата и мира експлицитно обрнуо и указао на то да је мир озбиљан случај, а не рат. Он је у дискусији о ретроспективно постављеном питању о праведном разлогу за рат и размишљања о одбрани и обнови од претрпљене или претеће неправде заменио питањем оријентисаним ка будућности, о условима мира, и рату, па макар он био третиран као праведан, који се никако не сме учинити нужним. Мир мора бити успостављен, било је његово уверење.²³

ПРИМЕНА ВОЈНЕ СИЛЕ

Основни принципи „међународног мировног права“:

- забрана претњи и употребе силе,
- неинтервенисање,
- заштита мира/људских права.

Легитимна основа:

- самоодбрана,
- одлука Савета безбедности УН.

Намера:

- мир,
- заштита елементарних људских права.

Оквир и начин:

- међународно хуманитарно право,
- чување мира,
- наметање мира.

Данашњи критеријуми употребе војне силе

У својих шест „прелиминарних чланова“ Кант дефинише нужне минималне услове за стање међународног мировног поретка у тадашњем историјском контексту:

– прво, морају бити закључени мировни уговори без тајних услова, јер у одсуству праве жеље за миром неизбежно следи рат;

²³ Lienemann, W., Gibt es gerechte Kriege? (Fn. 13) 69–85.

– друго, ни једна држава не може бити купљена од стране друге државе као нечији посед, у шта се убраја и одрицање служења војног рока из наклоности према некој другој држави;

– треће, државе би требало да се одрекну стајаће војске, јер са њеном егзистенцијом судбоносно је повезана динамика наоружања;

– четврто, ниједна држава не би требало да прави државне дугове у вези са спољнополитичким споровима, јер банкрот државе који следи води у рат;

– пето, насилну интервенцију једне државе у уставни поредак и владавину друге државе не чинити, изузев у случају одређених анархичних ситуација;

– шесто, минимална правила међународног ратног права потребно је сачувати, јер њиховим кршењем отежава се постизање будућег мира или га готово онемогућава.

Кант иде још даље и у својим „Завршним члановима“ тражи тростепено утврђење услова за мира: републикански устав садржи одредбе које омогућавају учешће, а самим тим и самоопредељење грађана и грађанки на федерализам слободних држава, заснованог на међународном праву, које озбиљно третира државе као равноправне партнере, као и међународном грађанском праву, које мора широм света да осигура минимум заштите људских права.²⁴

Цивилизацијски шестоугао

Кант је својим делима поставио важне темеље, који су и данас у прилагоденој форми важни оријентире. Политика безбедности значи активну мировну политику, која почива на максими: „Ако желиш мир, припремај га (*Si vis pacem para pacem*)“. Притом је мир више од одсуства рата. Одлучујући конститутивни фактори, који омогућавају један „праведан“ мир, могу се представити уз помоћ „цивилзацијског шестоугла“ Д. Зенгхаса (*D. Senghass*).²⁵

а. Монопол силе / легитимизација монопола силе. Унутар једне државе неопходно је деприватизовати силу. Изграђивање легитимног монопола силе је од великог значаја за безбедност заједнице и око тога нема ценкања. Стране у конфликту стога су принуђене, да свој сукоб реше мирним путем. Аналогно томе, и у међудржавним односима потребна је легитимизација монопола силе, која би култивисала „анархију држава света“ и из ње произашле дилеме безбедности. То је данас могуће само унутар система колективне безбедности и даљег развоја институција правне заштите и спровођења пра-

²⁴ Höffe, O. (Hrsg.), Immanuel Kant, Zum ewigen Frieden, Berlin 2004.

²⁵ Senghass, D., Frieden – ein mehrfaches Komplexprogramm, Den Frieden machen, Frankfurt 1997, v.a. 571–574; Frieden als Zivilisierungsprojekt, (Hrsg.), Den Frieden denken, Frankfurt 1995, v.a. 198–209; Zum irdischen Frieden, Frankfurt 2004, 17–80.

ва. Реприватизација и трошење монопола силе одозго (преко саме владе) или одоздо (преко приватних актера) свакако је препрека за напредак.

б. *Правна држава*. Монопол силе је потребан за њену контролу институционализације принципа правне државе, везивање државних поступака за право, као и апеловање за институционално ненасилно превазилажења сукоба, како се не би корумпирали и сукобили са сопственим грађанима.²⁶

Одговарајућа контрола правне државе такође је неопходна на међународном нивоу, како би се одлуке Савета безбедности или поступци држава могли проверити на важећем међународном праву. За то су потребни међународни судови.

в. *Подела правичности*. Уз то, као трећи елемент долазе захтеви за изградњу и усавршавање социјалне правде (укључујући обезбеђење основних људских потреба), који представљају централну функцију мира унутар једног друштва, али и оног између држава. То мора бити обезбеђено и под неповољним економским тенденцијама, као на пример данас, поскупљење основних животних намирница. Ако се примети превласт у груписању, ако се неправедно поступа или се бива искључено из елементарних ресурса, то значи да не постоји потребна друштвена основа за миран заједнички живот на националном и међународном нивоу.

г. *Политичка партиципација*. За одржавање унутрашњег и међународног мира потребно је једно минимално – као и увек конкретно одређено – учешће различитих интересних група и личности у процесима доношења политичких одлука. Ако то изостане, владајући режими и међународне организације изгубиће нужно на легитимитету – или ће се распасти или ће примити диктаторске црте. У оба случаја мир се угрожава.

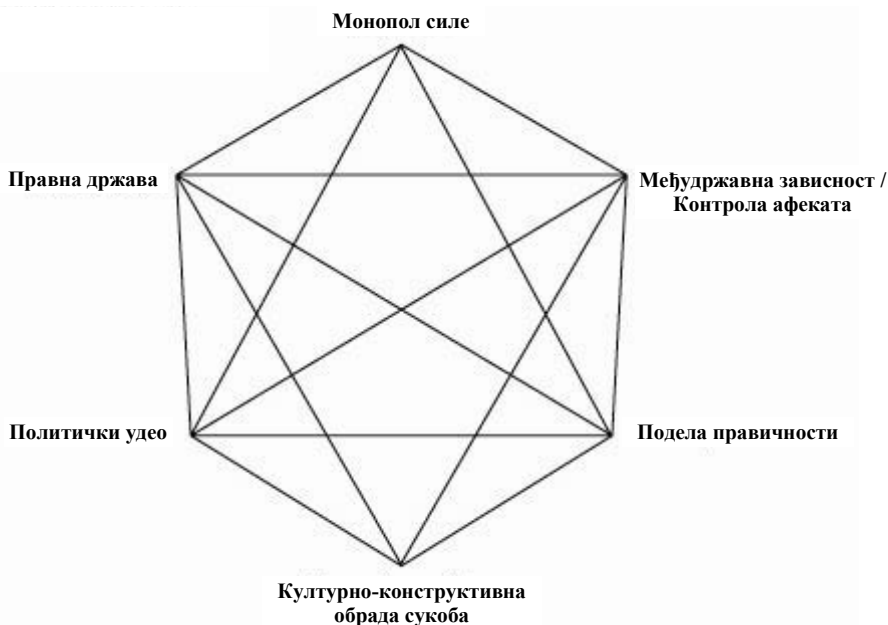
д. *Међузависност / контрола афекта*: Препознавање растуће зависности, управо у областима данашњих претњи миру, као и институционализованим облицима регулисања конфликта воде по правилу до контроле афекта и до ублажавања односа у сукобу. У позитивном случају долази до изградње одговарајућег осећаја заједништва и до солидарности. То је пре могуће на државној и регионалној равни него на глобалном нивоу, што се мора узети у обзир при обликовању политике безбедности.

ђ. *Култура конструктивног решавања сукоба*: Шеста тачка захтева културу конструктивног решавања (политичких) сукоба и културу измирења, тј. спремност за продуктивно залагање у решавању сукоба, а с тим и способност за компромисно решавање конкретних сукоба. Поступање са сукобима и насиљем су културолошка својства друштва и налазе се у менталној диспозицији личности. То мора бити изграђено и саопштено.²⁷

²⁶ Senghass, D., Schutz der Grundfreiheiten, Gewährleistung von Menschenrechten durch Gesetze, die Gleichheit der Bürger und Bürgerinnen vor dem Gesetz, Gewaltenteilung, politische Partizipation, Rechtgebundenheit von Regierungen.

²⁷ Keegan, J., Die Kultur des Krieges, Berlin 2007.

Зенгхасов шестоугао показује да је мир једини стални процес са крајњим циљем „праведног мира“, представљен са корисним запажањима у конкретно време (светске) политичке реалности. Ако изостане један од шест елемената, мир постаје нужно ломљив. То указује на конститутивну и нужну међузависност између мира, правичности и права (*pax et iustitia / opus iustitiae pax*).²⁸

„Цивилизацијски шестоугао“ по Дитеру Зенгхасу

Легални мир

Универзални концепт правичности

Главни проблем максиме о праведном миру поставља, као и код праведног рата, питање о основи датог концепта правичности, а с тим у вези и за *causa iusta* војне силе.²⁹

Различите политичке, етничке и религиозне заједнице различито дефинишу појам правичности. Ризици и опасности истовремено постају глобални и не држе до политичких, етничких и верских граница – не заустављају се

²⁸ Baumann, D., *Armeeaufträge aus militäretisches Sicht*, a. a. O. (Fn. 1)

²⁹ Strub J. D., *Der „gerechte Friede“*, a. a. O. (Fn.1.)

на границама. Како би уопште могао да се реши један такав Гордијев чвор, ако не, као и увек, средствима политике силе и ударима извршеним војним средствима, што проблем не решава дугорочно, већ ствара услове који воде ка следећем сукобу.

Међународна заједница не оклева да покаже основни значај, да дефинише универзално-елементарни концепт правичности и да из тога изведени правни поредак имплементира, као и да га глобално санкционише.³⁰ Такав концепт правичности са одговарајућим правним поретком потребно је у различитим културним круговима прерадити и побољшати, узимајући у обзир сопствене културолошке особености.

Основу једног таквог концепта у мултикултуралном свету чине свим људима једнаки основни услови и одговарајући интереси.³¹ Људи свих нација, култура и религија су по природи агресивни, имају способност говора, друштвена су и рефлексивна бића, која за своје поступке могу да снесу одговорност и смртни су. Безбедност се у данашње време састоји од људског достојанства, елементарних права човека на заштиту природних основа за живот, заштите од материјалних неприлика, заштите од самовољне, односно противправне употребе силе као и обостраног уважавања религиозних, културних и политичких слобода.

Људска безбедност

Разматрање ове проблематике води ка безбедносно-политичком концепту „људске безбедности“.³²

Заштита безбедности људи (а са тим и елементарних људских права) је сте суштински задатак државе и међународне заједнице. У случају да нека држава то више не жели или не може да гарантује, међународна заједница је у обавези да пружи помоћ. То води ка промени схватања појма суверенитета, као што се то заговара у извештају „Одговорност за заштиту“ од 2001. године: „[...] суверена држава има одговорност и обавезу да заштити своје грађане од могуће катастрофе – од масовног убијања и истребљења, али ако то не жели или није у стању онда је међународна заједница у обавези да то уради“.³³

³⁰ Küng, H, Projekt Weltethos, München, 1990.

³¹ Mathwig, F., Der Mensch – die Menschen – die Menschheit, „Was ist der Mensch?“. FS. Wolfgang Lienemann, 2004 Nussbaum M. C., Nicht-relative Tugenden,.: Rippe / Schaber (Hrsg.) Tugendethik, Stuttgart 1998.

³² Strub, J.-D. „Der gerechte Friede“ (Fn 1), v. a. Kapitel 6.

³³ International Commission on Intervention and State Sovereignty, The Responsibility to Protect, Ottawa 2001. VII.

Основни стуб елементарног концепта правичности данас се састоји од људског достојанства, с њим у вези и заштите основних људских потреба, као и институционализације међународног права за превенцију и решавање сукоба. Због тога би данас пре требало говорити о визији модела мира који почива на праву него о праведном миру.

Облици претње³⁴

Спектар актуелних ризика и претњи и из њих произишли сукоби, на које политика безбедности мора да реагује јесу транснационални и захтевају заједничко деловање. Државе су принуђене да се повезују у „судбинске заједнице, заједнице силе и заједнице сарадње“.³⁵

Појавни облици силе, који резултирају из претњи, у већини случајева не могу више да се разумеју као (класични) ратови или да се са њима поступа као категоријама унутрашње и спољне политике. Они морају много више да се дефинишу као „противправни појавни облици силе“, тј. као примена силе од стране актера који угрожавају, како националну, тако и међународну безбедност и правни поредак. Они долазе нпр. од терористичких акција, примене силе организованог криминала, злоупотребе монопола силе од стране владе, грађанских ратова и револта из етничких, економских или религиозних разлога, „тржишта силе“ (*R. Elvert*), међудржавних сукоба и (класичних) ратова, борбе за природне ресурсе до насиља унутар банди у трговини дрогом и људима, као и силе која долази од заједница дијаспоре. Уз то долази могућа употреба биолошког, хемијског или нуклеарног оружја (такође као прљавих бомби), прекогранично хулиганство, насилни леви и десни екстремизам и као нови облик насиља – сајбер тероризам.³⁶

У свему томе је пресудно да се ти сукоби и супротстављања дешавају усред и наочиглед становништва („*amongst the people*“) (*R. Smith*), уз учешће најразличитијих актера (војника, дипломата, полицајаца, цивила, терориста, новинара, плаћеника, представника добротворних организација итд). Такође, природне и технолошке катастрофе, као и проблеми ресурса и привреде данас су, због све веће умрежености света и угрожавања добра, још само у ретким случајевима регионални или искључиво национални догађаји. Модерна политика безбедности мора то да узме у обзир.

³⁴ Baumann, D., *Militärethik – Was sonst?* а. а. О. (Fn. 1).

³⁵ Höffe, O., *Demokratie im Zeitalter der Globalisierung*, 2002. 13- 36.

³⁶ B. Winkler, Th., *The Shifting Face of Violence*,: *Militär Power Revue* Nr.2/2007, 5- 15; University of British Columbia, Human Security Center (Ed.), *Human Security Report* , 2005; United Nations, *A more secure world: Our shared responsibility*, 2004, Bundesamt für Polizei (Hrsg.), *Bericht Innere Sicherheit der Schweiz* 2008, Bern 2009.

Неке последице по политику безбедности и војску

Свеобухватна политика безбедности

Легалан мир као максима

Државна и међународна безбедност може да се схвати, примерено изложеном ставу, само као свеобухватна политика безбедности, која је усмерена ка легалном миру. Мир садржи, поред осталог, одсуство и спречавање беде и насиља – дакле безбедност – солидарну помоћ у невољи, уређене односе међу државама уз минималну расподелу правичности, заштитити и омогућавање развитка људских могућности, као и етаблирање и утврђивање инструмената за ненасилно регулисање сукоба. Мир се штити правом (*ius ad pacem*). Тако одређен мир је легалан ако обухвата глобално спровођење заштите људских права, ако се стара да се односи држава и народа регулишу међународноправним оквиром и ако постоји правна сигурност.

Напокон, ако политика безбедности и мира служи сопственом друштву и треба да му омогуће слободу онда се она у међународним оквирима може водити само међу државама као равноправним партнерима. Социјални, економски, културни, политички и религиозни изазови, које глобализовани свет данас, а и у будућности мора да реши су, на пример, ограниченост ресурса (пре свега, у домену животних намирница, воде и енергије), промена климе и нерационално коришћење природе, миграциона кретања, проблеми север–југ, терористичке организације, распад или корупција државних структура, неспособне владе / неуспешне државе (*bad governance / failing states*), а с тим повезана приватизација са господарима рата и примена насиља ван сваке контроле и са неконтролисаним бројем актера, ометање путева трговине, осетљивост привредног и финансијског система, итд., могли би дугорочно да буду решени на међународном нивоу само темељном политичком одлуком о приближавању, разумевању и помирењу.³⁷ Све аспекте претходно представљеног шестоугла потребно је узети у обзир у проналажењу решења.

Из наведених разлога, безбедносполитичке стратегије нису више у првој линији усмерене на развој војне силе. Све више у центру морају да се налазе мултинационалне мере усмерене на успостављање, очување и спровођење мира. Превенцију сукоба треба отпочети решавањем питања расподеле правичности и слободног деловања, повезивањем односних актера у тражењу решења, непрестаним напорима на разоружавању, као и

³⁷ Küng, H., *Wozu Weltethos*, Freiburg 2002, 81.

прекиду трке у наоружавању. Постојеће наднационалне организације, које чине међународне механизме решавања сукоба и међународну јурисдикцију неопходно је даље јачати. Недостаци постојећих система или организација не смеју да воде њиховом урушавању, већ предлозима и иницијативама за реформе.

Федералистичко-космополитска институционализација као средство³⁸

Потребна безбедносполитичка средства за решавање претњи су комплексна и све више се одигравају у некој врсти „унутрашње светске политике“. То значи да је потребна, у зависности од ситуације, околности или времена, комбинација дипломатских, обавештајних, војних, полицијских, санитарских и других цивилних средстава, као и учешће невладиних организација, ангажовање грађанског друштва и, пре свега, сарадња са погођеним цивилним становништвом. Данас више није могуће пронаћи чисто цивилно или чисто војно решење.

Много више су потребне међународне институције базиране на јаким државама и федералним структурама, које би омогућиле ненасилно поступање у конфликтима и пружале међународну помоћ, као и војно-полицијске мере како би се могло спровести право. Да би се спречила и превазишла криза примарно су потребни регионални инструментарији, који познају дате културне и политичке прилике и обичаје и узимају их у обзир. Надређене структуре требало би да дођу само као помоћни и мултинационални ослонац. То ће захтевати јаке регионалне структуре са високим степеном аутономије, које ће као спој федералних (УН) структура, уз прихватљиво међународно право, садржавати и вршење међународне судске власти.

Примена принудних санкција и улога војске

У области безбедности неопходни су државни монополи силе и међународни легитимни монополи силе, који се спроводе војним и полицијским снагама, а контролишу се преко судова и контролних инстанци правне државе, сходно међународном праву.

У тој области политике безбедности у 21. веку потребно је дефинисати улогу оружаних снага.

³⁸ Dieser Gedanke wurde bereits in Baumann, D., *Militärethik – Was sonst?* (Fn. 1) ausgeführt. Strub, J. -D. *Der „gerechte Friede“* (Fn. 1), Kapitel 6.

ДРЖАВНИ СУВЕРЕНИТЕТ

„А. Државни суверенитет подразумева одговорност, а главна одговорност за заштиту сопственог народа лежи у самој држави.

Б. Тамо где народ доживљава озбиљну патњу, као резултат грађанског рата, побуне, репресије или колапса државе, те сама држава не може или не жели да интервенише, ту је међународна заједница у обавези да заштити тај народ“.

Акциони радијус државног суверенитета
(*ICISS – International Commission on Intervention and State Sovereignty*)

Шта то значи за војнички начин мишљења и институције? О рату се данас у политици безбедности на доследан начин може говорити само у негативном смислу. Држава која почне рат са другим државама крши право. Проширити категорију „рат“ на сукобе који не настају између два државна субјекта је проблематично, јер појам по правилу онемогућава један целовит поглед на тражење решења, и стари војнички начин мишљења пада у воду. Данашња супротстављања и сукоби нису асиметрични ратови или нови ратови. Ту се ради много више о међународноправном савезу држава, да би се војним средствима (интер)национални правни поредак у случају нужде бранио и спроводио. Стога је логично ако на место међународног ратног права ступи напреднија категорија „међународно хуманитарно право“ и укупне насилне сукобљене форме укључи у себе.

Према свима, не само појединачним државама или групацијама, који повређују међународно право (управо хуманитарно) мора се изградити и применити потребан политички, привредни, правни и војно-полицијски притисак. Само доследном казном злочина, моћи ће да се развијају адекватне норме деловања Међународног кривичног суда. Овде на владе снажан притисак могу да врше невладине организације и цивилно друштво, као и медији.

Ипак, политика безбедности, која је доследно усредсређена на очување легалног мировног поретка, не може да изађе на крај без војне силе.

„Прва и најважнија дилема мировног поретка, који не може да се одрекне војске, је та, да тај инструмент искључујући сваку недоумицу у примени чини зло, да се више не чини добро – мртви и тешко повређени људи – чак и ако су разлози зашто се кренуло у поход били оправдани, чак и изнуђени. Политичари који такве одлуке доносе, не могу а да не упрљају руке, као ни војници, који те одлуке треба да спроводу, остају на крају ипак са крвавим рукама, чак и да је то ангажовање било најоправданије“.³⁹

Владе и војске би пред том дилемом требале да снесу велику одговорност и да се са озбиљношћу опходе са војним институцијама.

³⁹ Müller, H., Militär, Rüstungsdynamik und Friede, E. Jahn, S. Fischer, A. Sahn (Hrsg.), Die Zukunft des Friedens, Bd.2, Wiesbaden 2005, 236 f.

Војске као инструменти спровођења права⁴⁰

Последице по задатке војске

Војске су, према изложеном ставу, део свеобухватне политике безбедности држава и међународне заједнице као целине. Као безбедноснополитички инструменти оне су усмерене ка остваривању легалног мира. То води ка следећим задацима војски, који су били раније и на другом месту опширно образложени.⁴¹

а. Осигурање националног државноправног монопола силе (укључујући и одбрану територије правне државе).

б. Осигурање међународноправног монопола легитимне силе на глобалном нивоу и монопола спровођења те силе.

в. Солидарна војна помоћ у савладавању ванредних националних и међународних догађаја.

Безбедносне операције као интегрисане мисије⁴²

На основу војних инструкција војне операције се могу означити као операције очувања правног поретка и операције спровођења права као задатак националних и интернационалних безбедносних савеза. У данашњем свету сталних сукоба и претњи оне могу ефектно и трајно да буду остварене само у облику интегрисане мисије, јер ни један од учесника и проблема које треба решавати, нису чисто војне природе (*comprehensive approach*). Више не постоје јасне фазе које би учесницима указивале на превенцију и превазилажење сукоба. Сви безбедноснополитички актери морају у свим фазама процеса да сарађују, што, пре свега, има за последицу прилагођавање војној логици и језику. Затечено и у сукоб увучено становништво је принуђено да активно учествује у тражењу решења сукоба, а све војне активности морају бити засноване на међународном и националном праву и морају да буду сразмерне. Правни поредак је потребно спроводити уз минималну употребу силе и увек имати у виду стабилан постконфликтни поредак.

Свеобухватно образовање војника

Током образовања код војника се развија свест о себи као представнику националног и међународног права, али и обавези да се у складу с тим мора и поступати.

⁴⁰ Literatur in Fn. 22.

⁴¹ Bauman, D. Armeeaufträge aus militäretische Sicht, a.a.O. (Fn. 1)

⁴² Greminger, Th., Streitkräfte und zivile Akteuer in komplexen multilateraler Friedensoperationen, Military Power Revue Nr. 1/ 2007, 6–17.

За развој одговарајућих војних способности потребно је, поред осталог, и сразмерно образовање у области правне и цивилно-војне сарадње. Тако звани „стратешки војник“ ће и у будућим војним операцијама бити у центру. Војници се зато и образују да буду самостални, да поседују личну одговорност и да буду способни да процењују – војник који „савесно поступа“. Зато је, поред осталог, важно више радити на етичком, правном и културном образовању у оружаним снагама.

Свеобухватно војно образовање и васпитање садржи данас следеће елементе: **требати** (етичку легитимацију војних задатака), **морати** (минимум самовољног деловања и понашања војника), **знати** и **моћи** (владање војничким занатом), **хтети** (мотивација за поступање), као и **бити** (војнички наступ). Војници морају бити свесни себе, да својом представљањем и наступањем стварају атмосферу и климу, које у позитивном случају доприносе спречавању употребе силе. Али, то наступање може – у зависности од понашања војника – да ескалира ка употреби силе.

Неке последице за војске

- Војске – инструменти (интер)националног права
- Нужно повезивање са хуманитарним правом
- Операције спровођења права
- Интегрисане мисије у безбедносном савезу
- Консолидација мировних снага
- Мултикултуралност

Закључак

Према ставовима изнесеним у овом чланку, војска и војници служе као део безбедносполитичког инструментарија, међународног и националног правног поретка, који морају бити усмерени на очување легалног мира. То неминовно води ка промени функције војске и војника, као и до промене легитимизације оружаних снага у 21. веку. Или, као што је то Милер дефинисао: „У оквиру једне мировне стратегије, улога војске може бити само улога нужног гаранта међународног правног поретка. Без права не може бити мира, и сваки правни поредак захтева мере против кршења права“.⁴³

44. Müller, H., a. a. O. (Fn. 39), 237.

Литература

1. Janssen D., Quante M., (Hrsg.) Gerechter Krieg, Paderborn, 2003.
2. Strub, J.-D., Grotefeld, St., (Hrsg.), Der gerechte Friede zwischen Pazifismus und gerechtem Krieg, Stuttgart, 2007.
3. Senghaas, D., Zum irdischen Frieden, Frankfurt, 2004.
4. Lienemann, W, Friede, Göttingen, 2000.
5. Kreis G. (Hrsg.) Der „gerechte Krieg“, Basel, 2006.
6. Strub J.-D., Der „gerechte Friede“ (im Erscheinen).
7. Schreiner K. (Hrsg.), Heilige Kriege, München, 2008.
8. Werkner I., Liedhegener A. (Hrsg.), Gerechter Krieg – gerechter Frieden, Wiesbaden, 2009.
9. Steinweg R., (Red.), Der gerechte Krieg, Frankfurt am Main, 1980. Vom Verfasser (teilweise wörtlich Aufnahmen)
10. Militäretik, Stuttgart, 2007.
11. Militäretik – Was sonst? (im Erscheinen).
12. Armeeaufträge aus militärischer Sicht, in: Military Power Revue Nr. 1/2008, 19–30.
13. Ist Gott ein Krieger? – Gedanken zum Krieg im Alten Testament, in: ASMZ Nr. 6/2004, 32f.
14. Legitime Gewaltanwendung? – Aspekte zur Tradition des „gerechten Kriegs“ u: ASMZ Nr. 6/2003, 29f.